

Bygdas "ikke til å tro"-figurer

■ Av Ingar Kaldal

Tømmerhoggeren Paul Bunyan var en gigant. Da han ble født, var han så stor at fem storker måtte til for å bære ham fram. Som voksen satte han varige spor, også i det amerikanske landskapet: Med øksa slepende etter seg laget han furer som ble Grand Canyon. Og fotavtrykkene hans ble til tusenvis av innsjøer i Minnesota. Mange historier finnes om bragdene hans i tømmer skogen, hvor han sammen med sin blå okse, kalt 'Babe', utførte ufattelige arbeidsprestasjoner. Historiene er oppdiktet. Det er også mannen, selv om noen har påstått at opphavet til myten skal ha levd i Kanada, en gang i skogbrukets pionertid. I dag finnes han derimot, over hele Nord-Amerika, som legende og navn brukt i turistbrosjyrer, restaurant-menyer, barnebøker, festivaler og museer. Og flere steder står det skulpturer av ham, selvsagt laget i tre, helst med motorsag, og kjempehøye.

I vår verden kan ingen måle seg med Paul Bunyan. Men også i skandinaviske bygdesamfunn finnes det menn som det er blitt fortalt utrolige historier om. Selv om det handler om personer som beviselig har levd, er mye som er blitt fortalt også om dem, nesten for utrolig til å være sant, i alle fall høres det litt overdrevet ut. Her noen eksempler:

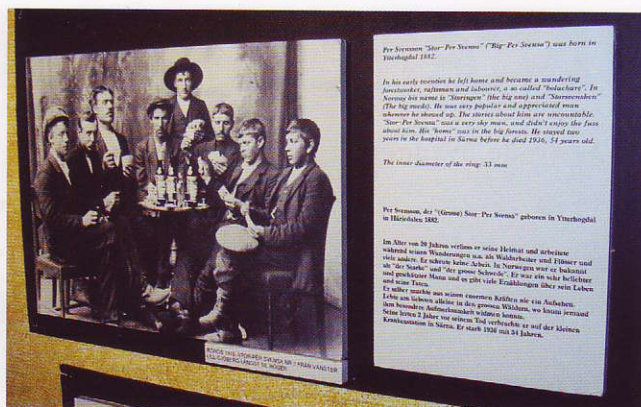
I et område jeg har samlet minner fra om skogsarbeid, grensebygdene mellom Norge og Sverige sørover fra Femunden, har jeg støtt på flere spesielle figurer. En av dem er grundig presentert på skogmuseet Lomkällan i Särna. Lokalt var han kjent som Stor-Per-Svenska, i Norge ble han også kalt Storsvensken. Han var kjempehøy, og et foto av ham i full målestokk, på veggen i museet, rekker opp i taket. Skoene hans var i nummer 54. Og giftingen hans, 33 mm i diameter, kan museumsgjester kjøpe kopi av som suvernir. En av hans kjente arbeidsbragder var at han under tømmerfløtningen, når tømmeret floket seg ute i elva, vasset uti og løftet opp en stor stein med bare armene, slik at floken løsnet (bilde av dette har museet brukt på sine t-skjorter).

Fra tømmerfløtningen i samme område finnes det en annen legende: Kalle Våghals. Om ham er det fortalt at han ikke trengte båt for å komme seg ut til tømmeret i elva, for han var så flink til å springe på stökkene i vannet. Han kunne til og med balansere på én stokk nedover nokså heftige stryk. For dette ble han så kjent at han en gang ble hentet til Finland som stuntmann i en spillefilm med tema fra fløtermiljøet.

Hvor mange bygder har ikke en eller annen slik figur som

Forrige side: Statue av Paul Bunyan og hans blå okse Babe. Slike statuer av Bunyan finnes over hele Nord-Amerika. Over til venstre: Kopi av giftringen til Stor-Per Svenska selges som souvenir på Skogsmuseet Lomkällan i Särna. Diameter 33 mm. Over til høyre: Fra utstillingen om Stor-Per Svenska ved Skogsmuseet. Stor-Per Svenska er nummer tre

fra venstre. I midten ser vi skoen til Stor-Per Svenska, i størrelse 54, som også er utstilt på Skogsmuseet. Nederst: T-skjorte med Stor-Per Svenska som løfter den store steinen ut av elva. Selges på Skogsmuseet. Alle foto: Ingar Kaldal.

det er spunnet utrolige historier omkring? I min egen hjembygd, Namdalseid, fantes en kar som ble kalt Stor-Bendik. Om hans styrke ble det sagt at han en gang i sinne kastet en tømmersele over hustaket. En annen gang skal han under vedarbeid ha hogget seg stygt i handa. Men ivrig som han var i arbeidet, sjekket han ikke hvordan det gikk, før han om kvelden tok av seg votten og ristet den. Da ramlet det ut en lillefinger.

Et tema som går igjen om slike karer, er at de var helt grenseløse ikke bare i sin fysiske styrke, men i viljen til å ofre alt i arbeidet, også til å utsette seg for livsfare. Et annet tema har vært hvor mye slike kraftkarer satte til livs av mat.

Om noen sagbruksarbeidere på slutten av 1500-tallet ble det i en utstilling på Skogsmuseet på Elverum, fortalt følgende: 'I 1585 satte Didrik Sagmester og hans tre sagarbeidere i løpet av ei uke til livs ei tønne brød, 5 kg smør, 5 kg kukjøtt, 5 kg sild, 8 liter gryn og ei hel tønne øl!

Ved at dette gjøres til hovedtema i fortellingen og uten at vite noe om hvor blir det viktigste

gen, leseren får mye ei 'tønne' var, ved fortellingen kanskje et enkelt budskap: Dette var arbeidere med et ubeskrivelig matinntak.

Flertallet av slike fortellinger handler om menn. Men det finnes legendariske historier også om kvinner. Mest kjent er kanskje Anna i Ødemarken, som Dagfinn Grønset skrev bok om. Et annet eksempel er anleggskokka Svarta Bjørn på Ofotbanen. Flere gruvekokker er blitt skildret av Dag Skogheim. Også skogskokker finnes det en del lokale fortellinger om. Og hva kan ennå finnes av lignende minner, uten å være skrevet ned, om hvordan kvinner som tok seg av både unger, gamle,

fjøs, dyr og onnearbeid, mestret det på sine spesielle måter, og under forhold som for oss er 'ikke til å tro'?

Som med historiene som har vært fortalt i ulike bygdesamfunn om ekstreme menn, har budskapet i fortellinger om uvanlige kvinner ofte handlet om hvordan styrke, utholdenhet, evner og mot gjorde en person i stand til å klare ekstreme 'utfordringer' (som det heter i dag). Det kan alltid diskuteres hvor sant det som er fortalt om slike personer, har vært. Mer interessant kan det være å tenke over hvilke verdier og meninger de samme historiene har uttrykt, i de miljøene og tidene de er blitt fortalt i. Hva viser fortellingene om synet på arbeid, styrke, moral, rett og galt, og om idealer for menn og kvinner? Tolket slik blir dette ekstra verdifulle historier. De bør samles inn, bevares, og brukes – til å belyse flere sider ved både hverdagsliv og kultur på bygda.

Alle som vet noe om slike spesielle personer, kvinner som menn, oppfordres med dette til å skrive det ned, og sende det inn til nettstedet Arbeidsarven (se www.arbeidsarven.net), med epostadresse: postmaster@arbeidsarven.net – eller i papir til: Ingar Kaldal, Institutt for historie og klassiske fag, NTNU, 7491 Trondheim.

Ingar Kaldal (f. 1955) er professor ved Institutt ved historie og klassiske fag ved NTNU i Trondheim.

